

O'ZBEKISTONNING TARIXIY-ARXITEKTURA YODGORLIKLARIGA EKSORSIYA XIZMATINI TASHKIL QILISH

Usmonov Islom Akbarxon o'g'li

Termiz davlat universiteti

Gid hamrohligi va tarjimonlik faoliyati yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqola, O'zbekistonning tarixiy arxitektura yodgorliklariga ekuskursiya xizmatini tashkil qilish va uning mamlakatimizga bo'lgan o'zaro ta'sirini tahlil qiladi. Ma'lumki, O'zbekiston tarixiy yodgorliklarga boy mamlakat hisoblanadi. Shu jumladan, bunga misol qilib, Xiva, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Marg'ilon shaharlarini misol qilib keltirishimiz mumkin. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish va uni yanada takomillashtirish uchun yuqorida aytib o'tilgan shaharlar muhim ahamiyat kasb etadi. Manbalarda aytilishicha, 140 ziyod tarixiy yodgorliklarimiz YUNESKO tashkiloti ro'yxatiga kiritilgan. Buning sababi, tarixiy yodgorliklarimizni asrash va ularni tanitish hisoblanadi. YUNESKO ning " Jahon merosi" ro'yxatiga Xivadagi Ichan Qa'la 1990-yil, Buxoroning tarixiy markazi 1993-yil, Shahrisabz shahrining tarixiy markazi 2000-yilda kiritilgan hisoblanadi. 2001-yilda Samarqand shahri ham YUNESKO ro'yxatiga kiradi. Bundan tashqari, 2014-yil 7-iyulda Amerikaning " The Huffington Post" nashri tomonidan " Dunyoning albatta borib ko'rishi kerak bo'lgan 50 ta shahri" ro'yxatini e'lon qiladi. Ushbu ro'yhatda "Sharq marvaridi" hisoblangan Samarqand shahri ham bor edi, bu bejiz emas. [1]*

Kalit so'zlar: *Samarqand, Buxoro, Shahrisabz, Xiva, YUNESKO, Ichan Qa'la, Marg'ilon. Sharq marvaridi, tarixiy yodgorliklar*

HISTORICAL ARCHITECTURE OF UZBEKISTAN ORGANIZING EXCURSION SERVICE TO THE MONUMENTS

Abstract: *This article analyzes the organization of an excursion service to the historical architectural monuments of Uzbekistan and its interaction with our country. It is known that Uzbekistan is a country rich in historical monuments. Among them, we can cite the cities of Khiva, Bukhara, Samarkand, Shahrisabz, and Margilan as examples. The above-mentioned cities are important for the development of tourism in Uzbekistan and its further improvement. According to the sources, more than 140 of our historical monuments are included in the UNESCO list. The reason for this is to preserve and promote our historical monuments. The Ichan Castle in Khiva was included in the UNESCO World Heritage List in 1990, the historical center of Bukhara in 1993, and the historical center of Shahrisabz in 2000. In 2001, the city of Samarkand was included in the UNESCO list. In addition, on July 7, 2014, the American publication "The Huffington Post" announced the list of "50 must-see cities in the world". This list also included the*

city of Samarkand, which is considered the "Pearl of the East", and this is not for nothing. [1]

Keywords: Samarkand, Bukhara, Shahrisabz, Khiva, UNESCO, Ichan Qala, Margilon. Pearl of the East, historical monuments

ИСТОРИЧЕСКАЯ АРХИТЕКТУРА УЗБЕКИСТАНА ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКУСКУРСИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПАМЯТНИКАМ

В данной статье анализируется организация экскурсионного обслуживания исторических архитектурных памятников Узбекистана и его взаимодействие с нашей страной. Известно, что Узбекистан – страна, богатая историческими памятниками. Среди них в качестве примера можно привести города Хиву, Бухару, Самарканд, Шахрисабз, Маргилан. Вышеперечисленные города имеют важное значение для развития туризма в Узбекистане и его дальнейшего совершенствования. Согласно источникам, более 140 наших исторических памятников включены в список ЮНЕСКО. Это сделано для того, чтобы сохранить и популяризировать наши исторические памятники. Замок Ичан в Хиве был включен в Список всемирного наследия ЮНЕСКО в 1990 году, исторический центр Бухары в 1993 году, исторический центр Шахрисабза в 2000 году. В 2001 году город Самарканд был включен в список ЮНЕСКО. Кроме того, 7 июля 2014 года американское издание *The Huffington Post* опубликовало список «50 обязательных для посещения городов мира». В этот список попал и город Самарканд, считающийся «Жемчужиной Востока», и это не зря. [1]

Ключевые слова: Самарканд, Бухара, Шахрисабз, Хива, ЮНЕСКО, Ичан-Кала, Маргилон. Жемчужина Востока, исторические памятники

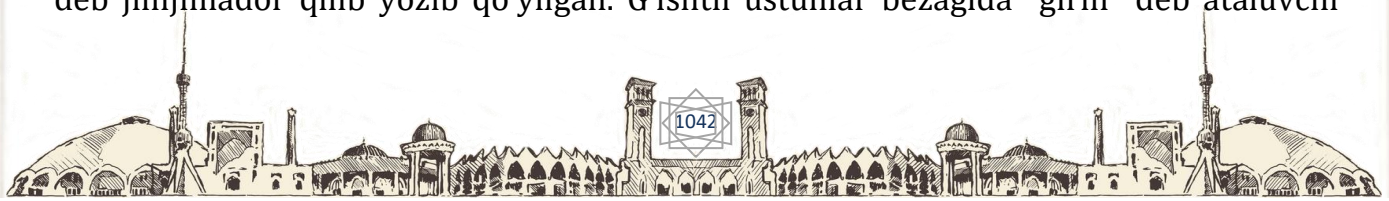
KIRISH

AMIR TEMUR MAQBARASI (1404-yillar)

Siz ko'rib turgan ob'ektingiz Amir Temur maqbarasi bo'lib, jahonga mashhur va O'rta Osiyo me'morchiligining noyob asari sifatida e'tirof etiladi. Majmua «qo'sh» uslubidagi bosh peshtoq, ikki tomonlama ketuvchi to'rtburchak shakldagi hovlini hosil qiluvchi va bizgacha aksariyat qismi saqlanmagan devorlar, 4 ta minora shulardan 2 tasi saqlangan, ikki tomonlama qarama-qarshi shaklda Muhammad Sulton farmoniga binoan qurilgan madrasa va xonaqoh poydevorlari va asosiy maqbara majmuasidan tashkil topgan.

Endi majmua bilan yaqindan tanishishni boshlasak! Marhamat!

Amir Temur maqbarasi peshtoqi. Muhammad Sulton ansamblidan faqat peshtoqigina yaxshi saqlangan. Bu peshtoq mohirlik bilan ishlangan bo'lib, turlituman koshinlari bilan devor fonida yaqqol ko'rinib turadi. Koshinlar orasiga binoni qurgan usta-Muhammad binni Mahmud Isfahoniyni nomi va «Dini jannat dili poklarnikidir» deb jimjimador qilib yozib qo'yilgan. G'ishtli ustunlar bezagida "girihi" deb ataluvchi

geometrik shakllarga asoslanib, nafis qilib ishlangan kompozitsiya asosiy o'rinni egallaydi. Madrasa va xonaqoh qoldiqlari. E'tiboringizni madrasa va xonaqoh qoldiqlariga qaratmoqchiman! Ba'zi ma'lumotlarga qaraganda, XVII asrda madrasa ishlab turgan, xonaqoh binosidan esa vayronalargina saqlangan. XVIII asrning 20-yillaridagi ijtimoiy va iqtisodiy inqiroz davrida huvillab qolgan Muhammad Sulton madrasasi harobaga aylana boshlagan. Muhammad Sulton xonaqohi va madrasasidan devor qoldiqlari va koshin parchalarigina saqlangan. Lekin bu qoldiqlar ham asrlar bo'yi pinhon bo'lib kelgan inshoot sirini bilishga imkon berdi. Hovlining sharq tomonidagi devor ortida Muhammad Sulton madrasasining qoldiqlari ko'rinib turadi. Chorsu hovlining atrofiga ikki qavatli hujralar tushgan. Hujralar boshqa madrasalardagi singari bo'yi uzun, eni tor bo'lib eshik tepasidagi darchalardan yorug' tushib turgan. Madrasaning burchaklarida gumbazli darsxonalar bo'lgan. Xonaqoh o'rtasida katta gumbazli keng zal, zalning atrofida ikki qavatli, biridan ikkinchisiga o'tiladigan xonalar bo'lgan, bu xonalarning ba'zilarida kishilar yashagan, ba'zilari muzokara o'tkaziladigan joy bo'lgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA REGISTON MAYDONI

Siz bilan hozir turgan joyimiz ko'hna Samarqandning yuragi degan nomga sazovor bo'lgan joy- Registon maydoni hisoblanadi.

«Registon» so'zi forschadan tarjima qilinganda «reg» - qum, qumli, «iston»-joy, makon degan ma'nolarni bildirib, «Registon» so'zi-qumli joy deganidir. Registon maydoni obidalari XV-XVII asrlarda qurilgan bo'lib, mukammal kompozitsiyani tashkil etadi va uchta madrasadan iborat. Ular to'g'ri to'rtburchakli, sathi 75x63 metr. bo'lgan maydonning uch tomonida joylashgan. Registon maydoni o'zining uchta katta peshtoqi va baquvvat arklarni ushlab turuvchi ikki oshiyonli oynasiz devorlari bilan butun dunyodan keluvchi turistlarni hayratga soladi.

ULUG'BEK MADRASASI (1417-1420-yillar)

Ulug'bek madrasasi peshtoqi.1417-1420-yillarda aynan shu joyda olim, matematik, astronom Mirzo Ulug'bek Ko'ragoniy sayiharakati bilan musulmon oliy o'quv yurtiga asos solingan. «Bu ilm binosining asoschisi ulug' sulton, sultonning o'g'li, dunyoning va asrlarning mutaffakkiri Ulug'bek Ko'ragoniy, balandligi osmonga qadar ikki o'lcham, og'irligidan yer yuzining cho'qqisi titraydi», degan so'zlar madrasa peshtog'ida yozilgan. Bu yerda boshqa madrasalarga o'xshab, faqat ilohiyot fanlari o'rgatilmagan. Ulug'bek aniq fanlarga ko'proq qiziqqan. Birinchi darslarni Ulug'bekning ustoz, ulug' astronom Qozizoda Rumiy o'tkazgan. Birinchi mudarris (professor) etib olim Muhammad Havodiy tayinlangan. Ulug'bek ushbu madrasaga ta'lim berish uchun eng mashhur ilm namoyondalarini to'plagan. Talabalarining soni yuztaga yetgan va ular madrasa ichidagi 48 ta hujralarda yashashgan. Ulug'bek madrasasining saqlanib qolgan qiyofasining o'zi, o'tmish me'morchilik san'ati naqadar yuksak ekanligidan darak beradi. Madrasa to'g'ri to'rtburchak shaklida bo'lib, sathi

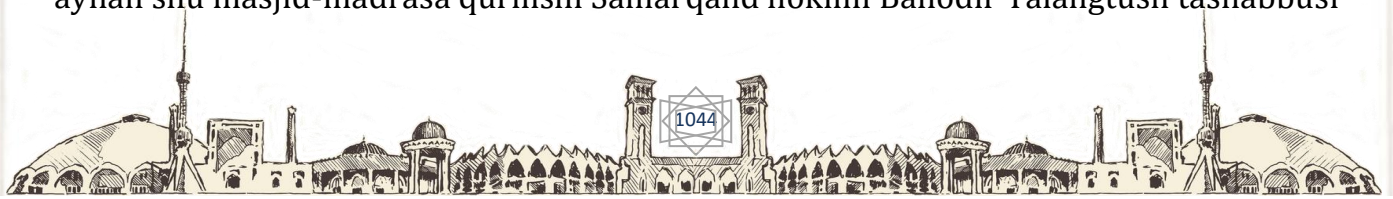
56x81 metr. Registonga qaragan tomoni bosh tomon bo'lib, u «qo'sh» uslubidagi peshtoq, yon tomondan mahobatli minoralaridan iborat.

Ulug'bek davrida qurilgan bu madrasaning asosiy ornamental bezagi sifatida biz markazda «yulduzlar»ni ko'rishimiz mumkin, shuningdek peshtoq «morpech» (ilon tovlanishi) naqshlari bilan xoshiyalangan bo'lib, bu ham o'z navbatida sharq falsafasining bir ma'nosini o'zida mujassamlashtirgan. «Har bir talaba doim yodida tutishi lozim bo'lgan aqida, u ham bo'lsa har bir inson bu dunyoga keladi, komillik sari intiladi, komillikka erishadi, ammo xohlaydimi yo'qmi, baribir bir kunmas bir kun, qariydi va nihoyat bu dunyoni tark etadi. Aynan shu orqali har birimiz doim faqatgina bu dunyoda qoldiradiganimiz yaxshi nom ekanligini unutmashimiz lozim». Xonachalar «hujralar» deb nomlanadi. Aynan shu xonalarda Ulug'bek madrasasida yuzga yaqin tahsil olgan talabalar yashashgan. Hujralarga mana shu kichkina eshiklardan kirilgan. Nima sababga ko'ra eshiklar bunday kichkina? degan savol sizni qiziqtirgan bo'lsa kerak. Har bir shu yerda tahsil olgan talaba birinchi navbatda oyatga hurmatini bildirgan holatda, o'zi yashagan va tahsil olgan bilim dargohiga, xonaga hurmat yuzasidan egilib kirgan. Hujralarning sathi 3x3,7 metr yoki 3,2x4,6 metr bo'lib, to'rida yordamchi xona ham bor.

NATIJA

TILLAKORI MAJMUASI (1646-1660-yillar)

Tillakori majmuasi peshtoqi. Qarshingizdagi masjid-madrasa Registonning uchinchi tarafida Bahodir Yalangtush farmoniga binoan 1646-1660-yillarda (14 yil davomida) qurilgan, Tillakori nomi bilan atalgan yangi masjid-madrasa binosi hisoblanadi. Binoning bosh tomoni maydon tomonini yopib, Registon maydonining ko'rinishini mukammallashtirishi lozim edi. Astasekin to'kilayotgan Bibixonim jome' masjidining holati shunday darajada yomon ediki, unda nomoz o'qish xavfsiz emas edi. Shuning uchun Tillakori madrasasi va hovlining g'arb tarafida masjid qurilishi haqida qaror qabul qilindi. Tillakori masjidining qurilishi o'n yilga yaqinlashganida Yalangtush Bahodir olamdan o'tadi. Boshlangan qurilishning nihoyasiga yetkazish e'tiborsiz qoldi. Masjid qurilishi oxirigacha yetkazilmasdan, ikkinchi qavat bilan gumbaz berkitilmay qoldi. Registonning qolgan ikki madrasasidan bu madrasa yoni old tomoni yo'llanmasi, ikki qator peshayvon mavjudligi, burchaklarda minoralar yo'qligi bilan ajralib turadi. Minoralar o'rnini moviy gumbazchalar bilan yopilgan chiroq o'rinli kichik bo'yli burjlar egallagan. Old tomonida peshayvonlar o'rnatish uslubi ikki tomondan yopiq o'lkan devor va arkli peshtoqlar orasida mavjud binoning maydon muhitidagi ma'nosini yanada kuchaytiradi. O'ng tomonda Shayboniylar dahmasi, keyin esa Chorsu «Toqi telpakfurushon» ya'ni bosh kiyimlar sotiladigan rastani ko'rishingiz mumkin. Tillakori majmuasi hovlisi. Tillakori majmuasining qurilish va bezak uslublari O'zbekiston me'morchilik obidalaridagi boy an'analarning biridir. Tillakori masjid-madrasa qurilishining asosiy sababi Bibixonim jome' masjidining xaroba holatiga aylanganligi va shaharda namoz o'qish uchun katta masjid kerakligi sababli, aynan shu masjid-madrasa qurilishi Samarqand hokimi Bahodir Yalangtush tashabbusi

bilan boshlanadi. Noto'g'ri shakldagi to'rtburchak reja Registon maydoni tarafidan kirish peshtoqi va uchta eshiklardan iborat. Hujralar hovlining uch tarafida va maydon tomonda joylashgan.

Masjidning boy naqshlarida tilla suvi yuritilgan va katta o'rta xonadan iborat (Tillakori so'zi «tilla bilan qoplangan» degan ma'noga ega) bo'lib, yana ikkita yonbosh xonalardan tuzilgan, ularning tepasi ark va g'isht ustunlaridagi gumbazlar bilan yopilgan.

MUHOKAMA

ULUG'BEK OBSERVATORIYASI (RASADXONASI) (1424-1428-yillar)

Siz bilan hozir Ulug'bek rasadxonasida ekskursiya o'tkazamiz. Bu joy XV-asrning 20-yillarida qurilgan, shuningdek, dunyo astronomiya maktabining rivojini ta'minlashga xizmat qilgan maskan hisoblanadi. Hozir Sizda aynan shu joy bilan yaqindan tanishish imkoni mavjud. Marhamat ehtiyot bo'lib zinadan tepaga qarab ko'tarilamiz. Observatoriya qarshisida, bosh bino oldida. Mirzo Ulug'bek 1409-yilda taxtga o'tirdi. Samarqand Mirzo Ulug'bek davlatining poytaxti edi. Ulug'bek davrida shahar yanada obodonlashtirilib, Movarounnaxrning ilmiy va madaniy markazi bo'lib qoldi. Ulug'bek asosiy vaqtini ilmga bag'ishlab, Samarqandda matematika va astronomiya fanining eng ilg'or olimlarini to'pladi. Uning farmoniga binoan Samarqandning shimoliy-sharqida observatoriya quriladi.

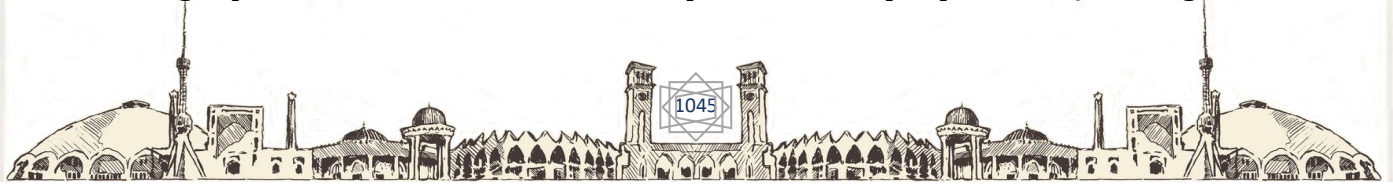
Ulug'bek observatoriyasi Samarqanddagi XV-asr me'morchiligining nodir namunalaridan biri hisoblanadi. Bino uning farmoyishi bilan 1428-1429-yillarda

Ko'hak (Cho'ponota) tepaligida, Obirahmat arig'i bo'yida bunyod etilgan. Observatoriya silindr shaklida uch qavatli, balandligi 30,4 metrdan iborat o'lkan bino bo'lib, unda radiusi 40,2 metrli gigant sekstant (ba'zi manbalarga ko'ra kvadrant) bo'lgan. Sekstantning janubiy qismi yer ostida joylashgan bo'lib, qolgan qismi shimol tomonda yer sathidan 30 metr baland bo'lgan. Asbob aylanasida bir gradus yoy 701,85 mm va bir minut yoy 11,53 mm ga mos keladi.

Mirzo Ulug'bekning o'limidan keyin observatoriyaning ilmiy ishlari bir qancha vaqt davom etib, keyinchalik vayronaga aylangan. Uzoq vaqtgacha rasadxonaning joyi ma'lum emas edi. 1908-yilda arxeolog V.L. Vyatkin tomonidan uning joyi topildi.

XULOSA

Farg'ona viloyati. Farg'ona butun dunyoga Shohimardon, Qiziltepa kabi kurortlari bilan mashhur bo'lgan. Tabiatshunoslik muzeyida shaharning butun tarixi bilan tanishish mumkin. Qo'qon ilgari Qo'qon xonligining poytaxti bo'lgan, O'zbekistonning eng mashhur shaharlaridan biri. XX asr boshlarida Qo'qon Toshkentdan so'ng ikkinchi yirik shahar bo'lib hisoblangan, aholisining soni barcha hududiy markazlardan ortiq bo'lgan. Qo'qonning oxirgi xoni Xudoyorxonning saroyi shaharning eng muhim arxitektura yodigorliklaridan biri bo'lib hisoblanadi. Xon saroyi o'z hashamati va bezaklari bilan o'chmas taassurot qoldiradi. Shuningdek, shoira Nodirabegim nomi bilan bog'liq ikki minorali Modarixon maqbarasi ham qiziqarlidir. Qatl etilgan shoira

xotirasiga bag'ishlab maqbara yonida oq marmar va bronzadan ishlangan haykal o'rnatilgan. Marg'ilon shahrining 2000 yilligi hukumat qarori asosida 2007- yilda keng nishonlandi. Marg'ilonga Buyuk Ipak Yo'lining kashf etilishi bilan ozodlikni tan oluvchi mag'rur sug'dlar tomonidan asos solingan. Unda ipak matolar ishlangan. X asrda Marg'ilon butun dunyoga o'zining ipak matolari bilan mashhur bo'lgan. XV asr oxirlari XVI asr boshlarida Marg'ilon vodiyni eng muhim shaharlaridan biriga aylangan. Marg'ilonning monumental yodgorliklaridan bezatilgan masjid minora-maqbara va kaptarxonadan iborat bo'lgan Kaptarlik kompozitsiyasi (XVIII asr) hamda Shouda masjidini keltirish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://yandex.ru/search/?clid=2352013-1&win=401&from=chromesearch&text=Ozbekistonning+tarixiy+arxitektura+yodgorliklariga+ekskursiya+xizmatini+tashkil+qilish&lr=10338>
2. <https://www.uzbekistan.travel/uz/o/surxondaryoning-arxeologik-yodgorliklari/>
3. <https://kun.uz/uz/news/2021/03/17/arxitektura-shaharsozlik-sohasidagi-mavjud-muammolar-va-yechimlar-muhokama-qilindi>
4. <https://elib.buxdu.uz/index.php/videodarslar/item/2500497>
5. <https://fayllar.org/mavzu-ekskursiya-xizmatini-tashkil-qilish-fanining-maqsadi-va.html>

